

ване 1995 р. Львівським інститутом українознавства НАН України ім. І. Крип'якевича. Планувалося, що О. максимально подасть матеріали, що стосуватимуться історії Острога кінця XVI – початку XVII ст., коли це місто відіграло важливу роль у культурно-національному розвитку українського народу. Було заявлено про намір випустити 23 збірники, які стосувалися різних тем – життя й діяльності князя *В.-К. Острозького*, інвентарів Острога й Острожчини, матеріалів із політичної й культурної історії Острога тощо. Передбачалася також публікація різноманітних джерел. Вийшов лише один випуск О., де були вміщені статті, що стосувалися різних аспектів історії Острога зазначеного періоду, а також опубліковані деякі джерела, в т. ч. й ті, які мали причетність до історії ОА, зокрема, заповіт Гальшки Острозької та “Постанова на академію Острозьку”.

*Публікації:* Острозька давнина: Дослідження і матеріали / Відп. редактор І. З. Мицько. – Вип. 1. – Львів, 1995. – 152 с.

*Петро Кралюк*

## Острозька друкарня

Друга в Україні за часом виникнення кирилична друкарня. Створена в 70-х рр. XVI ст. на кошти та з ініціативи князя *В.-К. Острозького* друкарем *Іваном Федоровим (Федоровичем)*. Перша дотепер відома книга О. – “*Буквар*” (або “*Азбука*”) 1578 року. Останні точно датовані й атрибутовані видання О. – “*Часослов*” – 25.05.1612 року і “*Місяцеслов*” (“*Мѣсяцеслов*”) – 25.05.1612 року. Діяльність О. поділяється на два періоди – фєдорівський, пов’язаний з діяльністю *І. Федорова* в 1578-1581 рр., і післяфєдорівський (з кінця XVI ст. до 1612 року). За під-

рахунками акад. *Я. Ісаєвича*, тепер відомо 28 видань О. за весь час її існування загальним обсягом 1527 др. арк. (Ісаєвич *Я. Д.* Премники первопечатника. – Москва, 1981. – С. 19). Найбільш знаним друком фєдорівського періоду була *Острозька Біблія* (1580-1581) – шедевр тогочасного поліграфічного мистецтва. Унікальними є також *Новий Завіт із Псалтирем*, покажчик до нього, складений *Тимофієм Михайловичем*, “*Хронологія*” *Андрія Римши* 5.05.1581 року, оригінальна назва якої “Которого са месца што за старых вековъ дѣсло короткоє (“описание”).

У післяфєдорівський період видання О. становлять такі групи: навчальні книги: “*Грамматика*” (фактично 2-ге видання острозького “*Букваря*”) (1578), його неповний примірник знаходиться в Народній бібліотеці ім. св. Кирила і Мефодія у Софії без вихідних даних), “*Книжциця словенская рєкома граматика*” (Буквар), (Острог, 1598), (примірник знаходиться в Бодлеянській бібліотеці в Оксфорді – Англія), “*Часослов*” (Острог – ?) 8.06.1598 року (єдиний примірник знаходиться в Санкт-Петербурзі, РНБ), “*Часослов*” 1602 р., надрукований “учения ради отрочат”, і остання, що не викликає сумніву в атрибутованні книги О., “*Часослов*” 25.05.1612 року; літургійні тексти: “*Требник*” (“*Молитовник*”) 1606 року; теологічні трактати: праці візантійських богословів *Василія Великого* “*Книга о постничествѣ*” (8.03.1594), *Іоана Золотоустого* “*Маргарит*” (10.06.1595); унікальний твір “*Правило истинаго живота христіанского*” (*Псалтир з возслідуванням*) (25.12.1598); оригінальна праця, видана *Даміаном (Наливайком)* “*Лѣкарство на оспальїй оумысл чоловічїий*” (29.07.1607); оригінальні твори полемічної літератури *Герасима Смотрицького* “*Ключ царства небесного*” і “*Календарь римски новы*” із зазначенням, що “Написано у Академіи Острозькой” (1587); “*Апокрисисъ або отповѣдь на книжкы о съборѣ Берестейскомъ... Хрис-*

тофора Филалета...”, що вважається виданим в Острозі 1598-1599 рр.; дві “книжиці” – “Книжиця” у 6-ти розділах Василя Суразького (1588) і в 10 розділах (11.06.1598); послання – “Отпис на лист Іпатія володимирського і берестейського єпископа” Клірика Острозького (1598). На думку акад. Я. Ісаєвича, острозькі видання післяфедорівського періоду, “крім “Книги о постническом” і “Маргарита”, за поліграфічним рівнем значно нижчі від рівня книг, надрукованих Іваном Федоровим” (Ісаєвич Я. Д. Преемники первопечатника. – Москва, 1981. – С. 19). В острозьких друкованих виданнях вміщені гравюри, зокрема із зображенням герба князів Острозьких, рідше поліграфічні прикраси. Лише частково відомі прізвища чи імена друкарів, видавців або укладачів текстів. Це – Д. Наливайко, Василій Суразький, зафіксовані в акті поділу володінь князя В.-К. Острозького між його синами Янушем і Олександром 1603 р. імена трьох друкарів, що тоді проживали в Острозі – Іван, Тишко і Федір, прізвища яких залишаються до цього часу невідомими. Авторство вміщених в одному томі двох творів “Ключ царства небесного...” і “Календарь римски новы...” належить Г. Смотрицькому. Листи-відповіді І. Потію склав культурний і церковний діяч, ім'я якого приховане під псевдонімом Клірик Острозький. О. відіграла важливу роль у культурі, освіті й друкарстві України.

*Каталоги стародруків:* Быкова Т. А. Каталог изданий Острожской типографии и трех передвижных типографий. – Ленинград, 1972. – № 1-16, 18, 20, 20-22. – С. 13-37, 39, 42-46; Запаско Я., Ісаєвич Я. Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні. – Львів, 1981. – Кн. I (1574-1700). – № 3, 4, 10-13, 16-21, 31-33, 36-42, 44, 61, 68, 70, 87, 88. – С. 25-26, 26-27, 29, 30-36; Каратаев И. П. Описание славяно-русских книг, напечатанных кирилловскими буквами. – С.-Петербург, 1883. – Т. 1. – № 100-103, 107, 109, 116, 119, 132, 139, 151-152, 154-155, 158, 169, 184-185. – С. 211-219, 224-227, 235-236, 238-241, 258-259, 262-263, 287-280, 281-283, 286-288, 298, 307; Його ж. Хронологическая роспись

славянских книг, напечатанных кирилловскими буквами. 1491-1730. – С.-Петербург, 1861. – № 80-83, 88, 94, 96, 109, 114, 124-125, 127-130, 139, 151-152, 155, 175. – С. 15-21, 24-25, 27; Максименко Ф. П. Кириличні стародруки українських друкарень, що зберігаються у львівських збірках. – Львів, 1975. – № 179-200. – С. 34-37; Петров С. О., Бирюк Я. Д., Золотарь Т. П. Славянские книги кирилловской печати XV-XVIII вв. Описание книг, хранящихся в Государственной публичной библиотеке АН УССР. – Киев, 1958. – № 24, 26, 27, 31, 33, 36-38, 48, 50. – С. 23-28, 31, 32; Свенцицкий И. С. Каталог книг церковно-славянской печати. – Жовква, 1908. – № 2(82), 31(417), 163(402), 244(185), 465(589), 466(637), 467(639), 488(687), 489(424). – С. 1-2, 12, 46-47, 72, 132, 137; Украинские книги кирилловской печати XVI-XVIII вв.: Каталог изданий, хранящихся в ГБЛ. – Вып. 1. 1574 – I пол. XVII в. / Сост. Т. Н. Каменева, А. А. Гусева. – Москва, 1976. – № 2-4, 7-11, 18, 19, 48, 50. – С. 11-16, 31, 32; С. Simmons I.S.G. Russian printing to 1917. – Cambridge, 1974. – № 5, 6. – P. 5.

*Джерела:* Азбука Ивана Федорова 1578 / Факс. изд. – Москва, 1983; Акты, относящиеся к истории Западной России. – С.-Петербург, 1851. – Т. 4. – С. 203; Архив Юго-Западной России. – Киев, 1859. – Ч. 1. – Т. 1. – С. 48-52; – 1904. – Ч. 1. – Т. 10. – С. 430-433; Ісаєвич Я. Д. Літературна спадщина Івана Федорова. – Львів, 1989. – С. 111, 117, 118, 121, 123, 125, 129-132, 134, 136, 137, 156-172; Ковальський Н. П., Атаманенко В. Б. Новые сведения о пребывании Ивана Федорова в Дермани // Исследования по археографии и источниковедению отечественной истории XVI-XX вв. – Днепропетровск, 1990. – С. 60-64. Приложение (публ. акт.). – С. 62-63; Мальшевский И. И. Новые данные для биографии Ивана Федорова, русского первопечатника // Чтения в Историческом обществе Нестора летописца при Киевском ун-те св. Владимира. – 1893. – Кн. 7. – С. 95-116; Першодрукар Іван Федоров та його послідовники на Україні XVI – перш. пол. XVII ст.: Зб. док-тів / Упоряд. Я. Д. Ісаєвич, О. А. Купчинський, О. Я. Мацюк, Е. Й. Ружинський. – Київ, 1975. – № 8, 14, 23, 27, 45, 51, 75; Романовський В. О. Друкар Іван Федоров, його життя і діяльність // Українська книга XV-XVII-XVIII ст. – Київ, 1926. – С. 54-55; Bostel F. Przyczynek do dziejów pierwszej ruskiej drukarni we Lwowie // Pamiętnik literacki. – Lwów, 1902. – Т. 1. – S. 299-230; Gębarowicz M. Iwan Fedorow i jego działalność w latach 1569-1583 na tle epoki // Roczniki Biblioteczne. – Wrocław – Warszawa, 1962. – Т. 13. – Zesz. 3-4. – Aneksy № 3. – S. 472; Monumenta Contraternitatis

Stauropigianae Leopoliensis. – Leopolis, 1895. – P. 855-856; Ptaszycki St. Iwan Fedorowicz, drukarz ruski we Lwowie z końca XVI wieku // Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału filologicznego Akademii Umiejętności. – Kraków, 1886. – T. 11. – S. 30-33, 38.

*Література:* Грушевський М. С. Історія України-Руси. – Київ (факсимільне перевидання), 1991-1995. – Т. 6. – С. 439-441, 479-498; Запаско Я. П. Мистецтво книги на Україні в XVI-XVIII ст. – Львів, 1971. – С. 37-78, 81-88; Його ж. Мистецька спадщина Івана Федорова. – Львів, 1974. – С. 26-40, 42-49, 56-63, 76-78, 88-91, 96, 176-179, 214-220 та ін.; Ісаєвич Я. Д. Острожская типография и ее роль в межславянских культурных связях (послефедоровский период) // Федоровские чтения. 1978. – Москва, 1981. – С. 47-56; Його ж. Першодрукар Іван Федоров і виникнення друкарства на Україні. – Львів, 1983. – С. 66-106; Каганов І. Я. Українська книга кінця XVI-XVII століть: Нариси з історії книги. – Харків, 1959. – С. 50-59; Ковальський Н. П. Акт 1603 г. раздела владений князей Острожских как исторический источник // Вопросы отечественной истории. – Днепропетровск, 1975. – Вып. 2. – С. 113-137; Його ж. Джерела про початковий етап друкарства на Україні (Діяльність першодрукаря Івана Федорова в 70-х – на початку 80-х рр. XVI ст.). – Дніпропетровськ, 1972. – С. 21, 23, 27-36, 51-54, 67-69; Його ж. До історії Острозької друкарні (кінець XVI – початок XVII ст.) // Тези доповідей другої наук. конф. Криворізького загальнонаукового ф-ту (Дніпропетров. ун-т). – Кривий Ріг, 1965. – С. 31-33; Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576-1636). – Київ, 1990; Його ж. Острожский культурно-просветительский центр // Федоровские чтения. 1981. – Москва, 1985. – С. 57-60; Немировский Е. Л. Начало книгопечатания на Украине. Иван Федоров. – Москва, 1964. – С. 113-134; Його ж. Острожские издания Ивана Федорова – выдающиеся памятники восточнославянской культуры // Федоровские чтения. 1981. – Москва, 1985. – С. 5-12; Огієнко І. Історія українського друкарства. – 2-ге вид. – Вінніпег, 1983. – С. 160-185; Перлштейн А. Несколько слов о княжестве Острогском // Временник Ощества истории и древностей российских при Московском университете. – Москва, 1852. – Кн. 14. – С. 39; Полек В. Т. Історія української літератури X-XVII століть. – Київ, 1994. – С. 69; Селицкий А. К. Острожская типография и ее издания // Волынские епархиальные ведомости. – Неоф. ч. – 1884. – № 26. – С. 825-836; № 30. – 849-867; № 31. – С. 875-884; № 32. – С. 895-907; № 33. – С. 925-935; № 34. – С. 957-966; № 35. – С. 933-1006;

1885. – № 7. – С. 229-243; № 8. – С. 289-296; № 9. – С. 334-341; № 10 і 11. – С. 420-436; № 21. – С. 691-700; № 22. – С. 713-729; № 23. – С. 749-764; № 24. – С. 777-789; № 25. – С. 799-822; № 26. – С. 835-848; Тучемский М. Город Острог. – Почаев, 1913. – С. 10; Харлампович К. Западно-русские православные школы XVI и начала XVII века, отношение их к инославным, религиозное обучение в них и заслуги их в деле защиты православной веры и церкви. – Казань, 1898. – С. 239-240, 245-250, 260; Шамрай М. А. Провінієнції у виданнях Острозької та Дерманської друкарень (За матеріалами фонду Відділів рукописів ЦНБ АН України) // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Кн. 2. – Український археографічний збірник. – Київ, 1993. – Т. 5. – С. 48-53.

*Микола Ковальський,  
Ігор Пасічник*

## **О**строзька Анна-Алоїза (у заміжжі – Ходкевич) (\* 1600 – † 27.01.1654)

Наймолодша донька *Олександра Острозького* і Ганни Костчанки. Вже з дитячих років *О.* відзначалася надзвичайною побожністю, полюбляла читати релігійні книги та життя святих. Очевидно, дуже рано прийняла рішення присвятити себе служінню Богу, оскільки довго відмовлялася виходити заміж. Але під тиском рідні 24.IX.1620 р. побралася з віленським воєводою, великим литовським гетьманом Яном Каролем Ходкевичем. Обоє вирізнялися відданістю католицькому віровизнанню, що межувала з релігійним фанатизмом. Весілля *О.* майже збіглося із смертю її дядька *Януша*, що опікувався частиною володінь князів *Острозьких*, відведених за *актом поділу 1603 р. Олександру Острозькому*. У 1621 р. відбувся поділ колишніх володінь *Олександра* між трьома його доньками: Катериною – дружиною Томаша Замойського, Софією – дружиною Станіслава Любомирського, і *О.* Останній,